

Kvalitet i doktorgradsutdanningen – erfaringer med grunnlag i NOKUTs tilsynsarbeid

Presentasjon på seminaret "Norsk doktorgradsutdanning fram mot 2020", arrangert av SiN (Stipendiatororganisasjonene i Norge), Blindern, 28. mai 2010.

Stein Erik Lid,
NOKUT - Avdeling for Utredning og analyse

Innledning

Bakgrunnen for denne presentasjonen er at vi har blitt invitert til å snakke om hvordan NOKUT kan bidra til en styrking av kvaliteten i doktorgradsutdanningen de neste ti årene. Det korte svaret på det er gitt gjennom NOKUTs mandat og rolle. NOKUT er et faglig uavhengig forvaltningsorgan med ansvar for tilsynet med kvaliteten i høyere utdanning og fagskoleutdanning. NOKUTs rolle i tilsynsarbeidet er todelt. Den første handler om ekstern kvalitetssikring, altså kontroll, av om utdanningene holder tilstrekkelig kvalitet. Disse vurderingene utføres alltid av sakkyndige komiteer bestående av vitenskapelig tilsatte og studenter fra sektoren. Den andre delen handler om at NOKUT skal stimulere til kvalitetsutvikling i sektoren gjennom rådgivning og formidling av kunnskap om hva vi gjennom vårt arbeid ser er styrker og utfordringer relatert til utdanningskvalitet.

Når det er sagt, er det viktig å poengtere at NOKUT, og alle internasjonale søsterorganer kalles kvalitetssikringsorganer (Quality Assurance Agencies) og *ikke* kvalitetsutviklingsorganer. Selv om vi forsøker å bidra til institusjonenes kvalitetsutvikling på alle nivå, betyr det likevel at vår viktigste rolle er å bidra til å sikre at utdanning som gis holder en minstestandard gjennom våre akkrediteringer og evalueringer, og å gi råd om kvalitetsutvikling slik man kan nå denne minstestandarden. Ingen burde være fornøyd med å passere en minstestandard for kvalitet, og kanskje spesielt ikke for doktorgradsutdanning. En godkjenning fra NOKUT bør derfor ikke ses på som et kvalitetsstempel i seg selv, men en anledning og en mulighet til å videreutvikle fagmiljøene og kvaliteten i forskerutdanningen.

Den norske modellen for kvalitetssikring av utdanningen bygger på tillit fra myndighetenes side, til at institusjonene selv tar ansvaret for å gi utdanning med god kvalitet. Denne modellen inneholder på to hovedelementer. Det første er at alle institusjoner skal ha et internt system for kvalitetssikring av egen utdanning. For å sikre at dette fungerer etter hensikten blir disse utsatt for ekstern evaluering av NOKUT. Det andre elementet er at institusjonene får faglige fullmakter basert på kvalifikasjoner i form av institusjonsstatus. Universitetsstatus gir størst faglig tillit ved at universiteter selv kan opprette studier på alle nivå, inkludert doktorgrad. Vitenskapelige høyskoler har de samme fullmakter innenfor de fagområdene institusjonsakkrediteringen gjelder. Høyskoler har fullmakt til selv å opprette studier på bachelornivå, men må søke NOKUT om akkreditering av master og doktorgradsstudier. I den norske modellen ligger det som kjent også at institusjonene kan søke opprykk fra for eksempel høyskole til universitet med grunnlag i gitte kriterier.

For NOKUT betyr dette i praksis at:

- vi har evaluert kvalitetssikringssystemene ved alle institusjoner som gir doktorgradsutdanning
- vi har vurdert doktorgradsstudiene (akkreditering) ved samtlige høyskoler
- våre kriterier for akkreditering av doktorgradsutdanning gjelder også til en hver tid etablerte studier, og NOKUT har myndighet til å igangsette revidering av gitt akkreditering ved alle studier og institusjoner. Det er ikke et virkemiddel vi har

benyttet i stor grad, men vi har revidert et lite utvalg doktorgradsstudier ved universitetene (rettsvitenskap, farmasi og odontologi).

Som det framgår av listen over har vi hatt relativt liten direkte inngripen med størsteparten av doktorgradsutdanningene som gis i Norge, så vi kan ikke levere noen tilstandsrapport over kvaliteten i sektoren. Men vi har likevel etter hvert samlet en god del erfaring omkring hvilke forutsetninger som bør være tilstede for å *kunne lykkes* med å gi en god doktorgradsutdanning, noe resten av denne presentasjonen vil fokusere på.

Istedenfor å summere opp alle disse, har jeg valgt å ta for meg noen punkter som jeg tror kan ha størst nytteverdi i forhold til dette seminarets formål. Jeg skal derfor si noe om *organisering* av doktorgradsutdanning på institusjonsnivå og *kvalitetssikring* av doktorgradsutdanningen. Stipendiatforeningen har gitt noen stikkord, blant annet *innholdet i doktorgradsutdanningen, gjennomføring og veiledning*, og jeg kommer til å berøre disse. Vi har nylig publisert en rapport om resultatene fra et analyseprosjekt der vi har sett nærmere på våre faglige vurderinger av doktorgradsutdanninger og vår egen praksis i arbeidet med doktorgradsutdanning. For de som er interessert så vil en finne mer utfyllende informasjon på våre nettsider¹ (NOKUTs erfaringer fra ekstern kvalitetssikring av doktorgradsutdanning (Lid, 2010)).

Organisering og innholdet i doktorgradsutdanningen (programtenkning og indre faglig sammenheng)

Som et ledd i gjennomføring av Bologna-prinsippene reorganiseres nå doktorgradsutdanningen i Europa med tanke på å få dem organisert i programmer. Norge er et av landene som har kommet lengst i på dette. Men hva er egentlig et doktorgradsprogram, og hvordan skal programmene settes sammen og organiseres for å optimalisere utdanningskvalitet? I Norge finner vi svært ulike typer programmer ved ulike institusjoner. Trenden de siste årene ved universitetene har gått i retning av å organisere forskerutdanningen i færre og større programmer. Universitetet i Bergen og UMB har for eksempel nå bare ett doktorgradsprogram. Trenden ved høgskolene har blitt å bygge relativt spesialiserte doktorgradsprogrammer rundt sine beste forskningsmiljøer.

I en artikkel fra 2005 (Manathunga²) argumenteres det for at mye av innsatsen i Europa de siste årene, som har dreid seg om å få doktorgradsutdanningen organisert i programmer, har hatt fokus på administrative aspekter på overordnet nivå, og ikke i tilstrekkelig grad hatt fokus på å optimalisere faglig positive effekter. Hvordan dette forholder seg i Norge har vi ikke jeg grunnlag for å si noe sikkert om, men sett fra NOKUTs ståsted har vi likevel noen holdepunkter for å si noe om hvordan en kan tenke rundt organisering for å utnytte det faglige potensialet i størst grad, både i forhold til stipendiatenes forskning og opplæringsdelen. Et av NOKUTs kriterier for akkreditering sier at *doktorgradsstudiet skal ha tilstrekkelig faglig bredde, dybde og indre faglig sammenheng*, og de faglige vurderingen som våre sakkyndige komiteer har gjort rundt dette kriteriet trekker opp noen gode poenger.

At utdanningen skal ha *indre faglig sammenheng* har vist seg å være en utfordring i svært mange søknader om akkreditering av doktorgradsstudier. Dette har kommet til uttrykk der programmets plan ikke har integrert de faglige interessene til de ulike forskergruppene eller

---

¹ Lid, S.E. (2010). NOKUTs erfaringer fra ekstern kvalitetssikring av doktorgradsutdanning. *NOKUT rapport 2/2010*.

² Manathunga, C. (2005). The development of research supervision: "Turning the light on a private space". *International Journal for Academic Development*, 10 (1) pp. 17-30.

fagmiljøene som er omfattet i søknaden. Resultatet har vært at de enkelte forskergruppene og fagmiljøene har framstått som separate tilbydere av faglige spesialiseringer, som for eksempel kurs og forskningsoppgaver. Dette har enten skyldtes at søknaden har omfattet for mange fagmiljøer som har blitt vurdert ikke å ha direkte relevans for det aktuelle programmet, eller at fagmiljøene har hatt ulik forståelse eller konkurrerende interesser i forhold til hva programmet skal inneholde. Dette har ofte også ført til at navnet og målene for utdanningen, opptaksgrunnlaget og kvalifikasjonene etter endt utdanning, har framstått som lite dekkende eller uklare. For å summere opp, så handler altså kravet om indre faglig sammenheng derfor om at programmet bør organiseres slik at det representerer noe mer enn summen av de enkelte faglige delene. Utdanningen bør legges opp på en måte som gjør at stipendiatene skal kunne ha tilgang til, og nyttiggjøre seg, den samlede kompetansen i fagmiljøene som står bak programmet.

I 2003 ble det publisert en studie som så på hvilke faktorer stipendiatene i Australia vurderte som viktigst i forhold til veiledning (Conrad³). Her fant man at stipendiatene selv trakk fram tiltak for å skape institusjonenes forskningsmiljøer om til et ”totalt læringsmiljø”, gjennom organisering som ga stipendiatene lettere kommunikasjon med flere forskere og andre stipendiater. Tilgang til et slikt større læringsmiljø og uformell veiledning ble vurdert som viktigere enn den formaliserte veiledningen de ble gitt gjennom en eller flere bestemte veiledere.

Flertallet av søknader om akkreditering av nye doktorgradsprogrammer har vært tverr- eller flervitenskapelige i sin natur, der man har bygget programmet rundt de beste forskerne innen beslektede fag ved institusjonen. Det er derfor kanskje naturlig at det å skape en indre faglig sammenheng har vært en utfordring. Mange disse fagmiljøene har også blitt vurdert som små og sårbare. Som nevnt har NOKUT har også revidert doktorgradsutdanningene innen rettsvitenskap, farmasi og odontologi. Som en kanskje også skulle forvente er indre faglig sammenheng i disse fagområdene et ikke-problem, siden de representerer tradisjonelle fagområder med etablerte fagfelt. Men hva med programmer som er svært brede, altså fakultære eller til og med institusjonelle? Hvordan kan man best sikre indre faglig sammenheng og at en slik organisering gir positive ringvirkninger ikke bare i forhold til administrativ tilrettelegging, men også når det gjelder den faglige delen av utdanningen? Vi har i grunnen liten kjennskap til dette, men det er rimelig å anta at det også innenfor en del brede programmer ved universitetene finnes mindre og sårbare fagmiljøer som har et lite antall doktorgradsstipendiater. Med en så bred organisering av doktorgradsprogrammene kan det oppstå både nye muligheter og nye utfordringer i forhold til å skape indre faglig sammenheng. Resultatene kommer trolig ikke av seg selv som et resultat av bred organisering alene, og både NOKUT og trolig mange mindre forskerutdanningsmiljøer, vil være svært interessert i kunnskap om hvordan det jobbes innenfor fakultære og ikke minst institusjonelle programmer for å få til dette.

Institusjonenes egen kvalitetssikring av doktorgradsutdanningen

Alle institusjoner er pålagt å ha et eget system for kvalitetssikring av utdanningen. NOKUT evaluerer kvalitetssikringssystemene ved alle institusjoner minst hvert 6te år. Grovt sett kan vi si at vi sitter igjen med to hovedinntrykk. Det første er at NOKUT har hatt relativt lite fokus på institusjonenes kvalitetssikring av doktorgradsutdanning. Det andre er at et flertall av institusjonene heller ikke har hatt det. Samtidig så er det i Europa en oppfatning av at Norge

---

³ Conrad, L. (2003). *Five ways of enhancing the postgraduate community: Student perceptions of effective supervision and support. Learning for an Unknown Future (Research and Development in Higher Education, Vol. 26).*

er et av landene som har kommet lengst på dette området, og som sådan ser bildet kanskje litt stusselig ut, men jeg skal forsøke å nyansere det litt.

At NOKUT ikke har hatt tilstrekkelig fokus på institusjonenes kvalitetssikring av doktorgradsutdanningen er beklagelig, og det gjør vi noe med.

At mange institusjoner ikke har hatt tilstrekkelig fokus på systematisk kvalitetssikring av doktorgradsutdanningen, skyldes trolig flere forhold. Et forhold er nok at pålegget om at institusjonene skulle ha kvalitetssikringssystemer som kom med kvalitetsreformen i 2003, gjorde at mange institusjoner fikk litt hastverk med å få det på plass, og ikke prioriterte doktorgradsutdanningen men heller konsentrerte seg om bachelor- og mastergradsutdanning, noe som kanskje ikke er så rart. Men vi har for så vidt ikke registrert at fokuset på systematisk kvalitetssikring av doktorgradsutdanningen har fått noe særlig større fokus ettersom årene har gått, så her er det helt klart en jobb å gjøre.

Et annet forhold er hvordan institusjonene har forholdt seg til NOKUTs kriterier for hva som er et godt kvalitetssikringssystem. Kriteriene legger i stor grad vekt på innsamling og analyse av data om kvalitet, og sammenstilling av disse dataene i aggregert form slik at det kan brukes som styringsredskap på ulike nivå ved institusjonen. Det kan virke som om mange av institusjonene har designet systemene sine rundt innsamling av store datamengder gjennom studentevalueringer og tilsvarende for å få kvantitative størrelser som relativt enkelt kan summeres opp og analyseres. Dette fungerer rimelig godt når man ser på store studentpopulasjoner på bachelor- og kanskje mastergradsnivå, og en kan kanskje si at systemene er innrettet mot kvalitetssikring en slags "gjennomsnittstudent". Men disse systemene fungerer ikke like godt for doktorgradsutdanning, som i sin natur er individuell og unik for den enkelte stipendiat.

Så hva er det da som er viktig å kvalitetssikre spesielt for doktorgradsutdanning? En sammenfatting av våre vurderinger viser at det kan dreie seg om tre hovedforhold:

1. Faglig kvalitetssikring

- prosjektplanen til den enkelte kandidat må dokumentere faglig nivå
- rutiner for kvalitetssikring av kursporteføljen og opplæringsdelen
- rutiner for kvalitetssikring av avhandlinger før de oversendes bedømmelseskomiteer, for oppnevning av bedømmelseskomiteer og for gjennomføring av disputas

2. Forutsetninger for gjennomføring

- kandidatene skal ha tilstrekkelig høy og relevant kompetanse før opptak
- prosjektplanen for den enkelte kandidat skal kunne gjennomføres innen tidsrammen
- tilstrekkelig finansiering må være på plass før opptak
- planlagte analyser og eksperimenter må være i overensstemmelse med tilgjengelige fasiliteter
- avtaler om opphold eller bruk av utstyr ved andre institusjoner bør være på plass
- det må finnes rutiner for å sikre stipendiatenes progresjon og oppfølgingstiltak underveis

3. Kvalitetssikring av veiledning

Hva utgjør god veiledning? Det er naturligvis ikke enkelt å svare på, men en studie fra Australia kan kanskje gi noen indikasjoner i forhold til gjennomføring og tidsbruk. Sinclair (2004)⁴ fant at gjennomføringen ble høyere og tidsbruken mindre for veiledere:

- med høy forskningsaktivitet og som publiserte sammen med stipendiatene
- med lang veiledningserfaring
- som inngikk avtaler med kandidatene om milepæler og underveisevalueringer
- som aktivt brakte andre forskere inn i veiledningen og stipendiatenes forskning
- som integrerte stipendiatene i sine nettverk og oppmuntret til presentasjon av resultater på konferanser

Sett fra NOKUTs ståsted, så er vi opptatt av at institusjonene blinker ut de faktorene de anser som viktigst for å kunne tilby god veiledning, og lager et opplegg for å kvalitetssikre disse. Når våre sakkyndige komiteer har vurdert kvalitetssikring av veiledningen, så er det likevel en del ting som går igjen. Disse omfatter rutiner for å sikre:

- *veilederkapasitet* (oppnevning av flere veiledere eller veilederteam vurdert positivt)
- *veilederkompetanse* (at veiledere har relevant kompetanse, tiltak hvor mindre erfarne veileder har blitt satt sammen med mer erfarne veiledere vurdert positivt, tilsvarende for opplegg som veilederopplæring eller veilederseminarer, der veiledere deler erfaringer).
- *avklaring av partenes ansvar*, det har blitt pekt på at en tidlig avklaring av hvilke rettigheter, plikter og ansvarsforhold som skal være tillagt de ulike partene (institusjon, veiledere og stipendiat) er vesentlig. Det betyr for eksempel at på samme måte som det bør finnes rutiner for skifte av veileder, bør det også være gjennomtenkt hvordan en skal forholde seg til stipendiater som eventuelt ikke følger opp.

Kvalitetssikringssystemenes innretting har betydning for hva som blir kvalitetssikret

Et interessant forhold som tydelig peker seg ut er institusjonenes valg av strukturelle innretting for plassering av ansvar for kvalitetsarbeidet. Her institusjonene vært delt på midten og uavhengig av institusjonskategori. Den ene halvparten har valgt det vi kan kalle en studieadministrativ innretting, der det operative ansvaret for kvalitetsarbeidet er tillagt organer som primært arbeider med studievirksomheten, for eksempel studieutvalg. Den andre halvparten har det vi kan kalle en forskningsadministrativ innretting, hvor ansvaret er plassert i organer av typen forskningsutvalg. Valg av innretting har en nokså tydelig sammenheng med hvilke styrker og svakheter våre evalueringer har avdekket. Kvalitetssikringssystemer med studieadministrativ innretting har fokusert på studentevaluering, rapportering og sammenstilling av kvalitetsinformasjon i aggregert form (for eksempel institusjonens årsrapport om studiekvalitet), og stipendiatenes medvirkning i organer og utvalg der studentene normalt har vært representert. Kvalitetssikringssystemer med en mer forskningsadministrativ innretting har derimot fokusert på kvalitetssikring av stipendiatenes forskningsarbeid, integrering av stipendiatene i det faglige kollegiet og disses organer og utvalg, rapportering gjennom medarbeidersamtaler, og sikring av stipendiatenes rettigheter som ansatte. Dette synes også å ha sammenheng med om stipendiatene ved institusjonen blir sett på som studenter eller ansatte. Evalueringene viser også at stipendiatene selv i størst grad foretrekker å bli sett på som ansatte i denne sammenhengen, fordi de vektlegger faglige diskusjoner, daglig kontakt med veiledere og andre forskere som det viktigste for kvalitetssikring av deres egen utdanning. Som en avsluttende kommentar til dette kan det sies at de ulike innrettingene for kvalitetssikring har både styrker og svakheter, og at det bør være mulig å lage kvalitetssikringssystemer som kombinerer de beste elementene fra disse.

---

⁴ Sinclair, M. (2004). *The pedagogy of good PhD supervision: A national cross-disciplinary investigation of PhD supervision*. Commonwealth of Australia 2004, ISBN:0 642 77474 9.

Avslutning – hva vil NOKUT gjøre videre

- NOKUT vil ha større fokus på institusjonenes egen kvalitetssikring av doktorgradsutdanningen
- NOKUT vil revidere forskriften der blant annet standarder og kriterier for akkreditering av doktorgradsstudier inngår. Vi kommer ikke til å endre vesentlig, men vi kommer til å:
  - ha mer fokus på å vurdere resultater i form av læringsutbytte
  - få en tydeligere og mer systematisk vurdering av fagmiljøenes kompetanse og forskningspublisering
  - vurdere om programmene rekrutterer (eller har potensial til å rekruttere) tilstrekkelig mange stipendiater til å skape et godt læringsmiljø
- NOKUT vil sondere om det er interesse blant institusjoner som gir doktorgradsutdanning om å få til et miniseminar om kvalitetssikring av doktorgradsutdanning, der institusjonene og NOKUT kan dele erfaringer.